

УДК 72.03

д. арх., доцент Шевцова Г.В.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ЖИТЛОВА АРХІТЕКТУРА ЯПОНІЇ ПЕРІОДУ ЕДО: ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ХРАМОВОЇ І НАРОДНОЇ ЕСТЕТИКИ

Розглянуто основні тенденції впливу на парадну житлову архітектуру Японії періоду Едо храмової (синто і буддизм) та народної архітектурної традиції, що кінець кінцем і сформувало «естетику простоти» і самотність японської архітектури, як вона зараз розуміється у світі.

Ключові слова: японська житлова архітектура періоду Едо, «шьоїн-дзукурі», «сукі-я», естетика простоти.

Розвиток самурайського стилю «шьоїн». Шьогуні періодів Момояма (1573-1614 рр.) та Едо (1615-1867) розвивали особливий тип житла та «приймальних покоїв», що базувався на традиційній структурі середньовічних монастирських жител „шьоїн-дзукурі”. Однак, ця структура була розвинена та ускладнена згідно з вимогами доби, основу суспільного життя якої складав етикет та розподілення самураїв за рангом: в архітектурі офіційних приймалень різниця положення відвідувачів наочно підкреслювалася наявністю декількох різновисоких рівнів підлоги, на яких згідно з висотою свого суспільного щабля, розсаджувалися відвідувачі. Розподілення простору кімнати за рівнем висоти підлоги поступово розрослося до таких масштабів, що відділення з різною висотою підлоги по суті стали окремими приміщеннями, акцентованими знизу різницею рівня підлоги, а зверху – короткими, звисаючими зі стелі горизонтальними елементами «кокабе», які часто робили у вигляді різьблених панелей «ранма». Сама стеля звичайно була кесонованою, опорні стовпи квадратного перетину мали фіксований крок, що змінювався залежно від часу будови. Всі, навіть найменші, пропорції і деталі приймалень суворо регламентувалися. Однак якщо в Едо ці настанови виконувалися ретельно, то в регіоні Кансай (навколо Кіото) майстри їх часто ігнорували [1].

Структура середньовічного кабінету „шьоїн” ускладнилася також за рахунок додаткових приміщень, збільшилася й загальна кількість кімнат та корпусів житлової будови. Окрім «оо-хірома» - офіційної приймальні, з'явилися вітальня, неофіційні приймальні, місця для розваг, житлові покої хазяїна, «жіночі покої», помешкання слуг, сцени для вистав Но, тощо. Цікавою є часова еволюція елемента „чьодайгамає” (невеликої кімнати, що поєднувалася з кабінетом-шьоїн за допомогою декорованих розсувних дверей), який спершу, ще в часи середньовіччя використовувався як спальня хазяїна або приміщення для

сторожі, а в часи Едо, разом з відокремленням житлових покоїв в окремий корпус, став грати роль тамбура для входу-виходу хазяїна до гостей [1].

Офіційний стиль приймалень шьогунів іноді називають «шюдєн-дзукурі». Однак, його навряд чи можна вважати самосійним типом, скоріше – варіацією стилю „шьоїн”. Основною ознакою „шюдєн-дзукурі” є наявність при вході прибудови для паланкінів – «курума-йосє». „Курума-йосє” обов’язково мав вигнутий фронтон-карахафу. Між вітальною та головною приймальною вміщувалася коротка веранда-коридор. Будови „шьоїн” та „шюдєн” чітко регламентувалися залежно від статусу господаря-самурая. Наприклад, далеко не кожному дозволялося мати в своїй приймальні елемент „чободайгамає”, тощо. Схожі приймальні будували також в монастирях. Простим японцям, хоча б і багатим торговцям, будувати житла у стилі „шьоїн” суворо заборонялося. Проте, вже в середині періоду Едо, коли на фоні збіднення самураїв різко розбагатіли торговці, цією заборонаю стали відкрито нехтувати.

Найбільш значною будовою стилю „шюдєн” є добре збережена кіотійська резиденція шьогуна Токугава Ієясу: палац Ні-но-Мару в складі комплексу Нідзьо-дзьо. Шьогун Токугава Ієясу збудував цей палац для прийомів високих гостей, зокрема, відомо, що він приймав там імператора. Проте сам господар в палаці не мешкав – він проживав в замку Едо, а коли приїздив до Кіото – у палаці в Фушімі [1]. Палац в Фушімі, на жаль, не зберігся, але багато окремих елементів та споруд цього комплексу було перенесено в інші місця, зокрема – знамениті різьблені ворота «Карамон», нині входять до складу кіотійського монастиря Нішіхонганджі. Окрім славетних воріт з Фушімі, обитель має і власні архітектурні перлини цієї епохи. Зокрема, до найзначніших пам’яток стилю „шюдєн” відноситься комплекс приймалень Нішіхонганджі, до складу якого, окрім головної вітальні, входять також кабінети Шіро-шьоїн (Білий кабінет) і Куро-шьоїн (Чорний кабінет). «Чорний кабінет» отримав свою назву через чорне лакування стовпів та стелі і використовувався настоятелем для приватних аудієнцій. Кабінет прикрашено ширмами з монохромними тушевими пейзажами, що на контрасті з офіційно-пишним декором основної приймальні та «Білого кабінету» створює скромну та неформальну атмосферу.

Починаючи з 1780-90-х років, в палацовій архітектурі намітилася тенденція своєрідного ренесансу „шінден-дзукурі” – житлового стилю періоду Хей’ан. Традиції аристократичного будівництва давньої епохи були, зокрема, застосовані для відновлення після пожежі 1855 року імператорського палацу Гошьо в Кіото. Тут однак, не дивлячись на наслідування об’ємно-просторової структури палаців періоду Хей’ан, пропорції та поєднання конструктивних деталей залишаються співзвучними часу будови [2], тобто – пізньому Едо. В такому вигляді палац Гошьо існує і в наш час.

Розвиток стилю „сукі-я”. Стиль „сукі-я” вважають неформальною версією архітектури „шьоїн”. До того ж, цей стиль має багато спільного з чайною архітектурою. Назва стилю також пов’язана з культурою чаю: починаючи з періоду Момояма чайні кімнати стали називати «сукі-я», а на початку XVII сторіччя кабінет-шьоїн храму Рюко-їн, що входив до складу великого кіотійського дзенського монастиря Дайтокуджі було перебудовано під „чяшіцу” – тобто, чайну кімнату [3]. Звідти, власне кажучи, і народилася традиція змішування в одній споруді рис кабінетів-шьоїн та чайних кімнат, яка згодом набула несподіваної популярності і сформувала стиль житлової архітектури „сукі-я”. Зберігаючи загальну об’ємно-просторову форму споруд „шьоїн”, цей стиль відмовляється від пишності та важкості декору, зменшує та утендітнює основні структурні елементи споруди, впроваджує використання простих натуральних матеріалів (таких, наприклад, як стовпи з неочищеною корою).

Важливою рисою стилю є яскравий прояв індивідуальних рис кожної споруди, що робилася співзвучною особистості господаря, або ж майстра-будівничого. Стиль характеризується також вигином кутів покрівлі вниз (в той час, як споруди „шьоїн” на зразок храмових будівель мали вигини покрівлі вгору). В той же час, основні пропорції будов стилю „шьоїн” було збережено. Багато хто вважає стиль „сукі-я” проявом суті архітектури Японії, її логічною вершиною, адже його аскетична естетика смикається з простою елегантністю прадавнього храму синто в Ісе. В той час, як споруди „шьоїн” продовжували використовуватися для офіційних цілей, приватні житлові території все більше й більше схилилися у бік естетики „сукі-я”. Досить часто, в складі одного комплексу і навіть однієї будівлі, можна було побачити приміщення, збудовані як у офіційному стилі „шьоїн”, так і в неофіційному «сукі-я».

Наочним прикладом може слугувати вже відомий нам комплекс приймалень в кіотійському монастирі Нішіхонганджі: в той час, як його головна приймальня та «Білий кабінет» збудовані в стилі „шьоїн”, «Чорний кабінет» можна з повною мірою віднести до естетики „сукі-я”. Змішування цих двох стилів помічаємо також в архітектурі павільйону Хіун-каку, що входить до складу того ж самого монастиря Нішіхонганджі. Цей дивної форми триярусний павільйон стоїть в садку над ставком. Третій ярус Хіун-каку набагато менший і скоріше нагадує вежу. Покрівля й вікна дуже незвичної форми, план та всі фасади уникають симетрії. І хоча перший поверх вирішено у традиціях класичного кабінету-шьоїн з розподіленням підлоги на різновисокі рівні, в простих матеріалах та індивідуальних оригінальних рисах споруди (зокрема, з першого ярусу через люк у підлозі можна потрапити до човна, що

пришвартований на воді ставку під павільйоном) безпомилково проглядаються основні риси стилю „сукі-я”.

Іншим прикладом змішування традицій „шьоїн” та „сукі-я” може стати вже відома нам вілла Сейсон-каку з міста Канадзава, що її збудував для своєї матері у 1863 році феодал Маеда Наріясу [4]. Нижні кімнати вілли декоровані в офіційному стилі „шьоїн”, а верхні – в неформальному „сукі-я”. Русло струмка, що протікає в чайному садку Хікаку-тей поряд з віллою, прокладено просто крізь веранду, що також надає споруді незвичайної, індивідуальної атмосфери.

Але найбільш значним представником (на думку багатьох фахівців – основоположником [5]) стилю „сукі-я” є знаменита імператорська вілла Кацура на околиці Кіото. Вілла була збудована у 1620-29 роках молодшим братом імператора Гойодзей, принцом Тошіхіто – поетом та майстром чайної церемонії [5]. Для будівництва вілли Тошіхіто запросив найвидатніших чайних майстрів, дизайнерів та художників свого часу, зокрема, в естетиці садиби відчутний вплив знаменитого чайного майстра Коборі Еншю та художника Кано Тан’ю. Будівництво вілли Кацура зупинилося у 1629 році в зв’язку зі смертю принца, але вже у 1642 році було продовжено його сином – принцом Норітада. Тошіхіто встиг ремоделювати навколишній ландшафт та збудувати палацові частини «Старий шьоїн» і «Середній шьоїн» та два чайні будиночки – Шьокін-тей і Геппа-ро. Норітада добудував «Новий шьоїн», чайний будинок Шьої-кен та навколишні садки. «Імператорську браму» та стежину «Імператорський шлях» додали до комплексу у 1658 році в зв’язку з візитом імператора Гомідзуно-о [5]. Вілла Кацура являє собою симбіоз архітектури і ландшафту, органічне поєднання урочистого стилю імператорського палацу, витонченого аскетизму та водночас «народності» чайних будиночків. Територія вілли, що займає площу близько 56000 квадратних метрів, має асиметричний план. Різноманітність зразків архітектури та ландшафту садиби вражає: ніщо в композиції не повторюється двічі. Палацовий комплекс складається з павільйонів – “Старий шьоїн”, “Середній шьоїн” (поєднаний за допомогою веранди з музичною кімнатою «Гаккі-но-ма») та “Новий шьоїн”. Палац оточений ландшафтом з штучними пагорбами, ставком і садом, що поєднує в собі риси ландшафтного та чайного садка, на пагорбах мальовничо розкидані чайні павільйони Шьокін-тей, Герра-ро, Шьої-кен, будиночки для відпочинку Шьока-тей та Манджі-тей та невеликий буддійський павільйон Енрін-до. Палацові споруди розташовані на захід від ставка і зміщені в плані один відносно одного на зразок сходинок, за висловом поета: «ніби гуси в польоті» [5]. Насправді, таке планування забезпечує кращий доступ свіжого повітря та найліпші можливості огляду навколишніх краєвидів з кожної частини палацу.

Стилістика павільйонів дещо нагадує архітектуру палаців періоду Хей'ан: споруди піднято на палях і оточено верандами. Рівень підлоги та виносів покрівлі кожного наступного павільйону трохи знижується, це надає композиції каскадного ефекту. Споруда "Старого шьоїну" витримана у стилі найбільш близькому до скромного „сукі-я" і була призначена для прийому гостей. Її центральне приміщення з великим вогнищем-іорорі в центрі сполучається із зверненою на ставок бамбуковою «платформою для милування місяцем». "Середній шьоїн", що вочевидь слугував житловими покоями принца Тошіхіто і особливо – "Новий шьоїн", призначений для прийомів імператора, мають більш урочистий та пишний вигляд. В "Новому шьоїні" навіть присутні кесонована стеля та піднята підлога „джьодан-но-ма" – урочисте місце для імператора. Для поетичних зборів та милування місяцем слугував також і великий чайний будиночок Шьокін-тей – основна будова саду. Його збудовано у «народному стилі», з міцним солом'яним дахом. Споруда має невеликий внутрішній дворик, який, однак, абсолютно непомітний ззовні. Центральне місце в будинку займає чайна кімната, що, як кажуть, була оформлена чайним майстром Коборі Еншю (1579-1647 рр.). Досить таки аскетична естетика чайної кімнати помітно контрастує з світським оформленням інших приміщень Шьокін-тей. Два інших садових чайних будиночка – Геппа-ро та Шьої-кен оформлені кожний у своєму дусі. Геппа-ро (що дослівно означає «Павільйон місяця над хвилями») нагадує простий фермерський будинок: в його кімнатах, так само як і в сільських хатах, частково не має стелі і можна бачити конструкцію покрівлі [6]. Шьої-кен також збудовано у фермерському дусі, з простим чотирикатним солом'яним дахом, але в його декоруванні присутні тонкі аристократичні риси, такі, наприклад, як оббивка стін тканиною, різьблені дверні ручки і тендітні круглі вікна.

Таким чином ми бачимо, наскільки сильно архітектурна естетика давніх святилищ синто, середньовічних храмових жител буддійських монахів (кабінети «шьоїн»), а також проявлені в архітектурі чайних будиночків мотиви народного житла, вплинули на формування урочистого і аскетичного житла самураїв і аристократів періоду Едо, що кінець кінцем і сформувало самотутню естетику японської архітектури в тому сенсі, в якому вона зараз розуміється в світі.

Бібліографія:

1. Yong D., Kimura M. Introduction to Japanese Architecture. – Singapore: PERIPLUS, 2004. – 128 p.

2. 藤田まさや・古賀秀策「日本建築史」—京都：昭和堂、1999年—236頁。
(Фуджіта М., Кога Ш. Історія японської архітектури. — Кіото: Шьовадо, 1999. — 236 с.)
3. 「日本建築史」佐藤政次の発行者下—東京：オーム社、2003.—265頁。
(Історія японської архітектури / [за ред. С. Масаджі]. — Токіо: Охмия, 2003. — 265 с.)
4. 武井豊治「古建築辞典」—東京：理工学社、2003.—272頁。(Takei Тойодзі. Словник старовинної архітектури / Takei Тойодзі. — Токіо: Рікогакуся, 2003. — 272 с.)
5. Okawa Naomi. Architecture: Katsura and Nikko. — New York: Weatherhill — Tokyo: Heibonsha, 1975. — 163 p.
6. Teiji Itoh. Traditional domestic architecture of Japan. — Tokyo: Heibonsha, 1982. — 150 p.

Аннотация:

В статье рассмотрены основные тенденции влияния на парадную жилую архитектуру Японии периода Эдо храмовой (синто и буддизм) и народной архитектурной традиции, что в результате привело к формированию «эстетики простоты» и самобытности японской архитектуры в ее общемировом понимании.

Ключевые слова: японская жилая архитектура периода Эдо, «сёин-дзукури», «суки-я», эстетика простоты.

Abstract:

The article analyses the basic tendencies of temple, shrine and popular Japanese architecture's influence to the official habitat of Edo period. Finally it shaped the "esthetic of simplicity" and uniqueness of Japanese architecture in the international understanding of this sentence.

Key words: Japanese habitat architecture of Edo period, "shoin-zukuri", "suki-ya", esthetic of simplicity.